

UNA ADROGUERA BARCELONINA DEL SEGLE XV: ISABEL, VÍDUA DE GENÍS SOLSONA

Mireia Comas i Via

Aquesta comunicació s'emmarca dins del tema de la meua recerca, que gira al voltant de la viduïtat femenina durant la Baixa Edat Mitjana. Tot i això, l'interès concret per les vídues dels apotecaris, especialment de la ciutat de Barcelona, neix a partir de la troballa d'una època en què Isabel, vídua d'en Genís Solsona, rep un trull amb totes les eines necessàries per a la producció de midó, procedents de l'herència del seu difunt marit.¹ L'època descriu cadascuna d'aquestes eines i, fins i tot, en alguns casos, descriu la seva funció. Certament, es tracta d'un document singular, raó per la qual vaig decidir estirar el fil per tal de conèixer més sobre la història de la dita Isabel. A partir d'aquí s'inicia la recerca per tal de trobar documents relacionats amb aquesta vídua i la seva possible dedicació a l'elaboració de midó com a professional. S'inicia posteriorment la recerca de documents relacionats amb vídues d'apotecaris, entre les quals trobem Agnès, vídua de Guillem Metge, apotecari, mare d'en Bernat Metge, encara que podríem afegir-ne moltes més. L'objectiu d'aquesta comunicació, doncs, és mostrar la situació de la vídua a través dels documents, però sobretot a partir de l'exemple d'Isabel, vídua d'en Genís Solsona.

1. AHPB, Bernat Pi, 113/100 f. 71r-72r.

Els documents utilitzats en aquesta recerca procedeixen exclusivament de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona.² Es tracta majoritàriament de testaments, tant d'apotecaris com de vídues d'apotecaris, que podem situar entre finals del segle XV i principis del segle XVI. Els testaments dels apotecaris ens permeten veure la situació econòmica i social en què queda la vídua després de la seva mort, ja que aquesta podrà gaudir d'una situació més o menys favorable, depenent dels llegats i condicions que el testador estableixi. Per altra banda, també hem utilitzat àpoques de la marmessoria del dit Genís Solsona, per tal de poder veure com es duen a terme les seves últimes voluntats i quines dificultats han d'afrontar la dita Isabel i la seva filla Anna Beneta.

LA SITUACIÓ DE LA VÍDUA A FINALS DE L'EDAT MITJANA

A mitjans del segle XIV apreciem una sèrie de circumstàncies que intervenen en la vida de les dones, de manera que la seva condició, des de tots els punts de vista, quedarà reduïda considerablement. Des del punt de vista legal, constatem un empitjorament dels drets de la dona arrel de la introducció del dret romà mitjançant el *Recognoverunt Proceres* (1284) i les Corts de Perpinyà de 1351. Per altra banda, el pensament predominant, que podem documentar a través de la literatura de caire misogin, imposa la seva ideologia de superioritat masculina sobre la dona. D'aquesta manera, els exemples i regles de conducta femenina, fruit de la tasca dels moralistes de l'època, ens mostren com la dona ha d'estar sotmesa al marit per raó del seu sexe, fins i tot després de la mort d'aquest. A més a més, la dona és apartada de tasques que havien realitzat les dones durant els segles anteriors. Així doncs, podem dir que la segona meitat del segle XIV representa un punt d'inflexió que desemboca en un empitjorament de la situació social de les dones, que continua durant els segles posteriors, a l'època moderna.

2. Els documents seleccionats procedeixen dels manuals dels notaris següents: Pere Guillem Traveset, 220/7, f. 6r-7r; Marc Busquets (Menor), 255/44, f. 35v-35r i f. 41v-43v; Pere Saragossa, 268/39, f. 74v-75v; Bartomeu Masons, 214/23, f. 138v-139v; Miquel Fortuny, 249/46, f. 70v-71v; Antoni Palomeres, 207/37, f. 62v-63r; Antoni Benet Joan, 259/60, f. 114r-114v; Bernat Pi, 113/102.

Aquesta situació general de les dones també es reflecteix en la situació concreta de les vídues. És cert que després de la mort del marit, la vídua pot, per primera vegada en la seva vida, actuar per ella mateixa, ja que podríem dir que d'alguna manera arriba així a la majoria d'edat, que per a les dones solteres queda establerta als 25 anys. Així, doncs, podríem afirmar que és amb la viduïtat que la dona aconsegueix una certa personalitat legal, encara que no podem sobrevalorar aquesta autonomia. Tant els moralistes com els legisladors es preocupen per la situació de la dona vídua, atès que, en bona part, depèn d'ella la correcta transmissió dels béns familiars. És per aquesta raó que es generen tot un seguit de figures normatives que afecten especialment la vídua.

A partir de l'estudi dels testaments d'homes casats, podem veure que no es produeix cap canvi en les disposicions testamentàries que aquests estableixen a favor de les seves mullers en el pas dels temps medievals a l'època moderna, raó per la qual podem parlar d'una certa continuïtat en aquest sentit. Els marits són els qui decideixen si la vídua serà usufructuària dels seus béns o bé aquesta haurà d'abandonar la seva llar, un cop recuperi el seu dot; o si, per altra banda, serà ella la tutora dels fills comuns o bé se'n farà càrrec algun parent del marit. La situació econòmica i social en què es trobaran aquestes dones depèn, entre altres factors, dels acords establerts en els capítols matrimonials o bé de l'existència o no de fills menors d'edat. També de la relació entre els dos cònjuges. Veïem a continuació, doncs, el cas d'Isabel, vídua d'en Genís Solsona, apotecari de Barcelona i filla d'en Gabriel Calesa, argenter de la mateixa ciutat, i de na Francesca.

El dia 2 de novembre de l'any 1445 Genís Solsona, apotecari de Barcelona, ordenava les seves darreres voluntats; vuit dies després ja era enterrat al cementiri de Santa Maria del Mar. Un cop publicat el testament, es dugué a terme l'inventari dels béns del difunt que durà dos dies.³ Després de la mort del marit, la vídua estava obligada a fer l'inventari dels béns d'aquest, per tal poder rebre posteriorment la possessió temporal de les propietats del difunt. D'aquesta manera s'assegurava que li fos retornat el dot i l'escreix íntegrament, tal com ho contemplen les Constitucions de

3. Un escriptur jurat del notari de Bernat Pi redactà durant dos dies l'inventari dels béns d'en Genís Solsona, que ocupava 19 fulls. AHPB, Bernat Pi 113/102, bossa.

Catalunya. Genís Solsona reconegué a la seva muller el dot, que ascendia a 55 lliures, juntament amb l'augment corresponent.

Durant l'any de plor, la vídua administrava els béns del seu marit com a propis, però un cop passat aquest període, havia de retornar-los a l'hereu, en aquest cas la seva filla Anna Beneta, menor d'edat. A més a més, durant el primer any de viduïtat, la dona tenia el dret d'ésser alimentada a càrrec del patrimoni del marit, per la qual cosa els seus hereus l'havien de proveir de tot allò que hagués de menester d'acord amb la seva posició social i econòmica. En el cas que l'hereu fos menor d'edat, era el seu tutor qui s'encarregava d'aquests afers. En la història que ens ocupa, els tutors de la dita Anna Beneta eren els mateixos marmessors del testament del seu pare: en Narcís Quintana, sucrer de Barcelona, el seu oncle Esteve Solsona, courer de la mateixa ciutat, i la seva mare Isabel.

Per altra banda, la vídua podia continuar vivint a la casa del seu marit i havia de rebre també els vestits que necessités. Per a l'any de plor, Genís Solsona disposà que la seva vídua fos vestida amb robes de dol pagades amb els seus béns. Esteve Solsona, marmessor i germà del dit apotecari, pagà a en Bernat ça Roca, draper de Barcelona, la quantitat de 12 lliures i 8 sous per raó de la compra dels vestits de dol de la dita Isabel.⁴ Tot i això, documentem el cas d'en Joan Canyadell, apotecari de la mateixa ciutat, el qual ordenà en el seu testament que el seu cos fos portat al cementiri de Santa Anna de nit i que la seva dona i els seus fills no portessin vestits de dol per ell.⁵

Un cop passat el termini de l'any després de la mort del marit, la vídua perdia tots aquests drets, però també en el moment en què contragués noves núpcies, li fos restituit íntegrament el dot i l'esponsalici, però també si portava una vida deshonesto o deixava de tenir cura dels seus fills menors comuns. Quan es produïa qualsevol d'aquests fets, la vídua havia de retre comptes amb l'hereu del seu marit, per tal de comprovar que els béns li passessin intactes. Quant a Isabel Solsona, sembla ser que ella recuperà el seu dot tal com ho havia previst el seu marit en el testament, ja que el notari Bernat Pi estengué un document de definició del dot.⁶ És a dir, dos anys després de la mort d'en Genís Solsona, a l'agost de 1447 el notari

4. AHPB, Bernat Pi 113/102. Data: 1446 abril 30.

5. AHPB, Benet Joan 262/75, f. 9v-10r. Data: 1501 setembre 15.

6. AHPB, Bernat Pi 113/102, bossa. Data: 1447 agost.

liquidava els afers de la marmessoria de l'esmentat apotecari. Bernat Pi presentà als marmessors del testament els seus honoraris per tota l'elaboració de tot un conjunt de documents generats arrel de la mort del dit Genís Solsona, entre ells el del retorn del dot a la vídua.⁷ Per tota aquesta feina el notari cobrà 10 lliures 18 sous i 6 diners de moneda de Barcelona.

En el moment en què la dona recuperava el dot i l'escreix, només rebia allò que estrictament s'havia constituït en el moment de contraure el matrimoni, ja que els fruits del dot eren per al marit que era qui l'administrava. La restitució del dot i l'esponsalici solia ser sovint motiu de conflictes entre els hereus del marit i la vídua, raó per la qual les vídues eren sovint sotmeses a les violències dels seus familiars. Sabem que entre la dita Isabel, per una banda, i els seus cunyats i en Narcís Quintana, marmessors també d'en Genís Solsona, per l'altra, es produí un cert enfrontament amb motiu del llegat que l'esmentat difunt li deixà.⁸ Per a la gran majoria dels marits, el pagament del dot no exclouïa la possibilitat de fer regals extres a les seves mullers, tot i que a vegades aquestes decisions topaven amb els interessos de la pròpia família. En Genís Solsona llegà a la dita Isabel un trull per fer midó juntament amb totes les seves eines i paraments. La disputa entre les dues parts se solucionà de paraula i amigablement, sense la necessitat d'estendre cap mena de document. Sembla ser, però, que Isabel hagué de recórrer a l'ajuda dels seus parents i amics per tal de poder quedar-se amb els béns que li pertanyien per raó de l'esmentat llegat.

L'ELABORACIÓ DE MIDÓ

Com hem vist, aquest llegat consistia en un trull destinat a la producció de midó. Podem pensar que Genís Solsona treballava conjuntament amb la seva esposa o bé que era la mateixa Isabel qui s'encarregava de l'elaboració d'aquest producte, atès que el seu marit disposà explícitament que la seva muller rebés tots els objectes necessaris per a fer midó. Una de les aplicacions del midó durant aquest període era la fabricació d'engruts.

7. AHPB, Bernat Pi 113/102, bossa. A més a més, en Bernat Pi portà a terme el control de l'encant públic de tots els béns del difunt, raó per la qual s'endugué la comissió corresponent.

8. AHPB, Bernat Pi 113/102. Data: 1447 juliol 14.

Els llibreters elaboraven aquestes pastetes amb midó i aigua per tal de poder encolar els fulls de paper en l'enquadernació de llibres.

Per altra banda, també trobem el midó en el receptari medieval. En la crònica escrita pel bufó de la cort Francesillo de Zúñiga,⁹ en el segle XVI, aquest censurava que el menjar que s'oferia al rei Carles no portés salses i que se li donés de menjar arròs sense greixos, gallines velles, fruita verda i midó, atès que el tresorer reial s'havia gastat la corresponent assignació. Com podem veure, el midó no era un aliment que es considerés prou apropiat per a la taula de l'alta noblesa. En un altre sentit, però, Arnau de Vilanova considerava que el midó era de les farines més lleugeres, encara que aconsellava que no era *convinent cosa a cos temprat usar d'aquestes coses damunt dites a vegades en dies de dejuni*.¹⁰ De fet, ell mateix recomanava que el midó es coagués amb molta llet d'ametlles i es rebaixés amb condiments. D'altra banda, afegia que calia que el midó fos ben cuit. Suposem que la raó era perquè el resultat fos més digerible. Aquesta manera de cuinar el midó, és a dir, barrejant-lo amb llet d'ametlles, també és recollida en el *Llibre del coch*.¹¹ En aquest receptari hi ha contingudes dues receptes en les quals apareix el midó com a ingredient, tot i que no hi ha gaire diferència entre l'una i l'altra. Tant el *potatge que's diu amidó* com el que anomena senzillament *amidó* estan elaborats a partir de midó, llet d'ametlles i sucre. En el segon cas, la recepta inclou aiguarròs i canyella. L'autor del *Llibre del coch* recomana que el midó que s'utilitzi per elaborar aquests plats sigui bell, fresc i blanc i que es piqui en un morter.

Probablement una altra de les utilitats del midó la podríem trobar en l'elaboració de receptes medicinals, encara que no l'hem trobat en cap dels receptaris que hem consultat.¹² Tot i això no podem obviar la seva

9. Teresa CASTRO (1996) *La alimentación en las crónicas castellanas bajomedievales*. Granada: Universidad de Granada.

10. Aquests consells els recull Arnau de Vilanova en la seva obra *Regiment de Sanitat*, en el capítol VIII en què parla *De les coses qui donen nudriment, ço és, dels grans, així com de forment e de sos semblantz de què hom fa pan*. Arnau de VILANOVA (1947). *Obres Catalanes. II. Escrits mèdics*. Edició a cura de Miquel Batllori. Barcelona: Barcino. p. 135 i 221.

11. MESTRE ROBERT (1977). *Llibre del coch*. Edició a cura de Veronika Leimgruber. Barcelona: Curial. pp. 49 i 124-125.

12. Ernest MOLINÉ I BRASÉS (1914). *Receptari de Micer Johan*. A "Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona" XIV-54 i 55. pp. 322-336 i 407-440; Ramon JORDI GONZÁLEZ (1971). *Ayer, hoy y siempre. Medicamentos, drogas y venenos en la vida de personajes célebres*. A "Circular de Farmacia. Revista del Ilustre Colegio de Farmacéuticos de Barcelona". núm.

característica com a astringent. Tanmateix, hem pogut documentar la presència de midó en els inventaris dels béns de dos apotecaris. En l'inventari d'en Francesc Ferrer, estudiat per Carme Batlle, trobem a la zona dedicada a l'especieria una sèrie de massapans, és a dir, una espècie de caixa de fusta, entre els quals n'hi ha un que conté dues lliures de midó.¹³ Per altra banda, entre els béns que foren d'en Guillem Metge, i que posteriorment passaren a mans del també apotecari Llorenç Bassa, trobem esmentades una lliura i mitja de midó.¹⁴ Podem pensar que l'existència de midó enmig d'altres elements correspondria al fet que aquests apotecaris el destinessin no només a vendre'l sinó també per elaborar medicaments o altres preparats.

A través del llegat que rep Isabel, vídua d'en Guillem Solsona, podem conèixer, en part, el procés de la producció del midó. Per a l'elaboració d'aquesta fècula, cal seguir un seguit de passos per tal de convertir el blat en midó. Primer de tot, cal posar el blat en maceració per tal d'estovar els grans. La dita Isabel rebé dues quarteres de blat que estaven en remull quan va morir el seu marit. El blat devia estar en els quatre bugaders de ceràmica que eren utilitzats per remullar el blat, tal com especifica el document. Passat el període de maceració, es produeix la trituració dels grans i la posterior extracció del midó que probablement es duia a terme en el trull que Genís Solsona deixà a la seva muller. La separació del segó, un cop produïda la mòlta, devia fer-se mitjançant el tamisat del midó, utilitzant els paners de cànem que trobem especificats en aquesta època. Finalment, i després d'haver filtrat el midó, calia deixar-lo assecar convenientment per tal de poder-lo comercialitzar posteriorment. El document ens descriu unes posts de fusta de pi de Solsona i tres canyissos per estendre-hi el midó. Cal dir que també trobem detallats en aquesta època altres objectes, com ara recipients de tota mena que podien ser utilitzats per tenir el blat en remull,

231. pp. 91-113; Ramon JORDI GONZÁLEZ (1981). *Fórmulas medicinales populares y supersticiosas pertenencientes a la primera mitad del siglo XV*. A "Circular de Farmacia. Revista del Ilustre Colegio de Farmacéuticos de Barcelona". núm. 273. pp. 469-482.

13. *Ítem I macapà en què ha entorn de II lliures de amidó*. Carme BATLLE (1994). *Francesc Ferrer, apotecari de Barcelona vers el 1400 i el seu obrador*. A "Miscel·lània de Textos Medievals", 7. Barcelona: CSIC, p. 515.

14. AHPB, Francesc de Laderosa, 23/14 f. 25r. Data: 1364. Aquest document ha estat publicat per Marçal OLIVAR. Marçal OLIVAR. *Noves precisions sobre la infantesa de Bernat Metge*. A "Estudis de Llengua i Literatures Catalanes. Miscel·lània Pere Bohigas" núm. 3.

per decantar el midó, per emmagatzemar-lo, etc. En aquest sentit trobem alfàbies, bacinetes, olles de coure, gibrells, gerres o conques d'aram, tot i que en el document només s'especifica que són per fer el midó. També trobem esmentades diverses quantitats de tela de cànem que podien ésser utilitzades, tant per tenir-hi el midó, com per cobrir-lo. Caldria destacar, finalment, la presència de dues balances, unes de grans i unes de petites, juntament amb els seus calastons i els seus jocs de pesos de diferents mides, entre els quals n'hi havia uns de ferro i uns de pedra.

Com hem pogut veure, els documents de la marmessoria d'en Genís Solsona ens permeten valorar un aspecte de l'activitat dels apotecaris, és a dir, la fabricació de midó, que en aquest cas recau en la seva vídua, que sembla ser que era la persona que es feia càrrec d'aquesta part del negoci. Les ordenacions del gremi d'apotecaris establien que les dones que tinguessin botiga dedicada a aquest ofici podien gaudir de les mateixes condicions que la resta d'apotecaris, sempre que tinguessin una persona capacitada per al despatx de receptes.¹⁵ Si es tractava de vídues d'apotecaris, aquelles que volguessin continuar amb el negoci del marit havien de procurar-se un ajudant abans que transcorreguessin sis mesos des de la mort d'aquest. Tot i això, si l'apotecari deixava un fill mascle que volgués continuar l'ofici, encara que aquest fos menor d'edat i no hagués passat l'examen corresponent, les ordenacions permetien que la vídua pogués conservar el negoci sempre que aquest fos regentat per un jove amb els coneixements necessaris. Un cop l'hereu arribés a la majoria d'edat o bé aconseguís passar l'examen indicat, aquest passava a fer-se càrrec del negoci familiar. En el cas que aquestes condicions no es complissin, la vídua havia de deixar d'explotar la farmàcia, sota pena de cent sous.

Tot això ens fa pensar que probablement la dita Isabel no estigué sola portant el negoci. Ja hem vist com es recolzava en els seus parents i amics per tal de garantir els seus drets sobre els béns del marit. Malgrat tot, gràcies al llegat del trull ella adquiria el protagonisme en el negoci de l'elaboració del midó i totes les tasques que aquest implicava. Per tal de poder conèixer com s'esdevingueren els fets un cop ella es féu càrrec del negoci del midó hagués estat del tot necessari haver trobat el seu testament.

15. Miquel GONZÁLEZ SUGRANYES (1915). *Contribució a la història dels antics gremis dels arts y oficis de la ciutat de Barcelona. Vol I. Agullers, apotecaris, argenters*. Barcelona, Estampa d'Henrich y Companyia. p. 54.

Probablement haguéssim sabut com es desenvolupà la seva tasca com a adroguera i si aquesta hagués tingut continuïtat en la persona de la seva filla Anna Beneta. Però tot això són suposicions. El que sí coneixem és que Genís Solsona confià en la seva dona la continuïtat del seu negoci, com també confià la tutoria de la seva filla, encara que compartida, per tal de poder administrar els seus béns i ampliar, si s'esqueia, el negoci. El cas d'Isabel, vídua d'en Genís Solsona, és certament singular, però no ens pot fer oblidar la sort que patiren altres vídues que sense fills i sense la possibilitat de recuperar les seves dots hagueren de recórrer a la justícia per tal de declarar-se com a vídues pobres i miserables o bé hagueren de fer front a un entorn hostil.